

Napredak u socijalnoekološkom vidokrugu

Rade Kalanj
Filozofski fakultet, Zagreb

Sažetak

Rad se bavi propitivanjem napretka u kontekstu ekološkog mišljenja i socijalnoekološkog istraživanja. Zastupa tezu da je taj okvir vrlo podesean za današnje razumijevanje problema napretka. Iznosi osnovne uvjete koji moraju biti zadovoljeni da bi se tako ambivalentna tematika mogla »mjeriti« i vrednovati s nekog čvršćeg stajališta. Na toj osnovi pokazuje kako se u empirijskoj svijesti socijalnih aktera isprepliću ciljnoracionalni i vrijednosnoralacionalni kriteriji prosuđivanja napretka. Ta je isprepletenost povijesno već iskušana i poznata, ali današnja joj ekološka situacija dodaje posebnu oštrinu i izričitost. Narasta svijest o potrebi »novog saveza« s prirodom, ali to ne znači da se napredak odbacuje ili da se ljudi prema njemu odnose na romantičarski način. Taj je odnos danas prožet opreznim realizmom i racionalnom skepsom, kao što je zabrinutost za prirodu prožeta očekivanjem da su znanost i tehnika u stanju pronaći nove izlaze za održanje prirode. Suvremeni čovjek ne reagira osobito na opću i apstraktnu ideju napretka, ali se jasno izražava o konkretnim dokazima, manifestacijama uspona te ideje, a to su ostvarenja znanosti i tehnike. Prema njima zastupa u isti mah utilitaran i kritički stav, što znači da ga ekološka kriza na određen način oslobađa od tradicionalne progresističke utopije.

Ključne riječi: *ciljnoralacionalno i vrijednosnoralacionalno poimanje napretka, napredak, razvoj, socijalnoekološko istraživanje napretka*

Brojni su i raznovrsni razlozi – tehnoekonomski, socijalni, politički, kulturni, moralni – već odavno poljuljali jednoznačno vjerovanje u ideju napretka. U 20. stoljeću, stoljeću revolucija, svjetskih ratova, totalitarizama, Auschwitzta, Gulaga i golemih razvojnih razlika to je vjerovanje temeljito dekonstruirano. Ali ono što je u novije doba najviše pridonijelo toj dekonstrukciji jest »otkriće« ekološke krize i s time povezana gotovo alarmantna zabrinutost za preživljavanje na planeti Zemlji. Usredotočenost na ekološku tematiku najrječitije je razotkrila cijenu što ju je priroda morala platiti pobjedonosnoj novovjekovnoj koncepciji znanstveno-tehničkog napretka. Dok su dosadašnje kritike napretka imale pretežno socijalni, moralni i kulturno-filozofski smisao, ekološka kritika ide do samog temelja, do prirodnih osnova života i opstanka. Utoliko je ona načelno radikalnija od ostalih kritičkih pristupa. Ali utoliko su veća i iskušenja njezine znanstvene racionalnosti razapete između **pred-tehničkog naturalizma** i tehnički uređene **postnaturalističke utopije**. Utoliko su, napokon, recentna socijalnoekološka istraživanja osobito pogodan i plodonosan okvir za analizu problema napretka. Bez oklijevanja se može ustvrditi da je sagledavanje tog problema nezaobilazna sastavnica svakog ekološkog mišljenja i istraživanja.

No za razliku od drugih aspekata koji ulaze u obzorje ekološkog istraživanja (stupanj zagađenosti okoliša, stanje energije i resursa, institucionalne forme ekološke politike, oblici ekološke kontestacije, parametri održivog razvoja itd.) problem napretka izaziva znatno više metodoloških i konceptualnih nedoumica. Nije li to odviše

široka i stoga nesavladiva oblast istraživanja, vrijede li tu kvantitativno–empirijski obrasci prosuđivanja, od kojeg smisla polazimo u svom prosuđivanju činjeničnog materijala, koji nam kriteriji jamče opravdanost naših tvrdnji, prema čemu se ravnamo kad napredak uzimamo kao neporecivu ili problematičnu vrijednost itd. Sve se te nedoumice u biti svode na jedno osnovno pitanje: koji nužni uvjeti trebaju biti zadovoljeni da bi se problem napretka mogao analizirati u okvirima empirijskog socijalnoekološkog istraživanja? Sigurno je da trebaju biti zadovoljena barem tri uvjeta:

- jasan i relativno usaglašen pojam napretka;
- jasno određena, evidentna predmetno–činjenična zbilja koja utjelovljuje, konkretizira i dokazuje događanje napretka;
- jasna spoznajno–racionalna mjerila koja »odlučuju« o tome što jest, a što nije napredak.

Na razini pukog terminološkog značenja pojam napretka prilično je jasan i relativno usaglašen. Napredak (progres) jednostavno znači hod, koračanje (*gradior*) naprijed (*pro*), korak po korak (*gradus*). To je živo, djelatno kretanje, a ne puko pomicanje kamena koji se kotrlja pod utjecajem neke sile. Koračati ne znači nasumično lutati, već ići prema nečemu, slijediti neki put, težiti prema određenom cilju. U izvorno fizikalnom smislu termin napredak povezan je s pojmom prostora (*topos*) i označava pomicanje u određenom pravcu. U figurativnom smislu on se odnosi na oblike kretanja koji nisu prostorne naravi. Ciceron primjerice govori o učeniku koji napreduje u svom učenju: *progressus facere in studiis*. Koračati, ići naprijed, znači da se stalno udaljujemo od polazišta te da napredak nikada nije konzervativan. On je uvijek inovativan. Stvara novine koje valja prihvatiti i zamjenjuje starudije koje valja napustiti. Pritome se novina uvijek poima kao boljitak u odnosu na ono što se napušta. Sam prijedlog *pro* (u riječi progres) sadrži ideju da umno biće teži nečemu boljem (De Reyna, 1988:62; Nisbet, 1969:120–121).

Predmetno–činjenična zbilja napretka nije tako jasno odredljiva kao sam pojam. Ona je, doduše, evidentna, ali je teško zahvatiti njezinu cjelokupnost. Pođemo li pak od uvjerenja da je ta cjelokupnost ipak više–manje poznata, ostaje pitanje što je u njoj bitno a što nebitno, koji su fakti tipični, a koji sporadični itd. Jedno je ipak jasno. Izvorni je pojam napretka, kao »hoda naprijed« prenesen u čovjekovu društveno–povijesnu zbilju novovjekovlja i u njoj označuje vladavinu racionalno–znanstvenog načela konstrukcije svijeta. Na tom se načelu izgrađuje cjelokupna materijalna i duhovna civilizacija. Iz njega su izvedene četiri ključne ideje kojima se rukovode moderna razvijena društva: povijest svijeta i povijest čovjeka imaju određeni smisao; bez obzira na sve nedaće, povijesno kretanje donosi boljitak; razvoj znanosti i tehnike zauzima odlučujuće mjesto; čovjek je tvorac vlastite povijesti. Pritome valja napomenuti da je moderno mišljenje već u dobroj mjeri napustilo »sinkronijsku iluziju« evolucionizma i strukturalizma te uvažava stajalište da se razne inovacije – tehničke, ekonomske i društvene, političke, kulturne i morfološke – ne pokoravaju istom vremenu; među njima ne postoji poredak logičkog ili kronološkog prioriteta, odnosi među različitim sferama djelovanja bliži su rangu uzajamnosti nego uzročnosti (Balandier, 1970:46–47). To istodobno znači da su inovacije koje svjedoče o napretku višedimenzionalne, a ne jednosmjerne i jednoznačne. Napredak se događa svugdje gdje je moguće razaznati pojavu »sedimentacije oruđa« (Ricoeur, 1961:443). Dakako, izraz »oruđe« ima vrlo široko značenje. On istovremeno obuhvaća čisto tehničku oblast instrumenata i strojeva, ali i skup organiziranih sredstava u službi znanosti, politike, ekonomije, načina života, oblikovanja dokolice itd. Za razliku od Grka,

moderna čovjek misli da Prometej nije pogriješio kada je bogovima ukrao vatru tehnika i umijeća, vatru spoznaje i svijesti (Bartoli, 1990:31). On je uvjeren da je ta oslobođena moć izrade i upotrebe oruđa njegovo bitno iskustvo, jedini neporecivi dokaz njegovog svestranog rasta. Neporecivost tehnike proizlazi iz njezine »temporalne strukture«, a to je struktura akumulacije *par excellence*. Upravo se zbog toga bez dvoumljenja može govoriti o »tehničkom napretku«. Slično je i sa znanjem i znanostima. Znanje se također »sedimentira«, razgranava, akumulira i širi. Znanstveni je napredak očigledan. Njegova su dostignuća, združena s tehnikom, nesumnjiva činjenična zbilja koju racionalni čovjek modernih vremena poima kao izvor instrumentalnog poboljšavanja životnih uvjeta. No pored tehnike i znanstvenih spoznaja postoje i druga područja »akumulacije iskustva« koja se predmetno mogu promatrati pod egidom napretka. Tu je, primjerice, **političko iskustvo** čovječanstva. U njemu se akumulira racionalno oblikovanje države i upravljanja. Čovjek–građanin demokratskog poretka izdiže se iznad individualnosti i partikularnosti da bi dosegao univerzalnost razuma. On drugima daje ista prava koja su njemu priznata. Volja za univerzalnim, to jest za razumom, pravo je svakog individuuma. Tu je, zatim, **moralno iskustvo** čovječanstva. Dakako, svako društvo ima takav moral kakav mu je potreban (Durkheim, 1924:81). Bilo bi prilično besmisleno prosuđivati jedan moral u ime drugoga. Pa ipak, na razini metamorala, postoje stanoviti ideali karakteristični za neko razdoblje ili neku kulturu, stanoviti skup zajedničkih, općeprihvaćenih vrijednosti koje tvore model poželjnog ponašanja: eliminiranje rata, poštivanje života, želja za poticanjem razvoja grupnih i pojedinačnih sposobnosti, međusobna tolerancija itd. Te vrijednosti nisu ni opće ideje, ni apsolutni apriorno spoznati realiteti, ni izvanjski imperativi. Njima je svojstveno to da postoje samo ako ih se slobodno prihvaća, priznaje i slijedi (Ricoeur, 1948:84). Tu je, napokon, **estetsko iskustvo** čovječanstva, ono što Weber u širokom smislu označava kao **simboličku dimenziju napretka**. Zahvaljujući tome iskustvu povijest umjetnosti nije samo povijest škola, epoha, ciklusa, katkad i bespuća, već i obnavljanje jezika. Malraux je, primjerice, pokazao kako su fotografija i postupci reprodukcije, stavljajući umjetnicima i publici nadohvat ruke djela svih vremena i svih zemalja, izmijenili perspektive spoznaje i umjetničkom stvaranju omogućili nova istraživanja. Kad bi se kojim slučajem sada rodio novi Bach, on bi imao na raspolaganju začuđujuće obnovljenu muzičku sitaksu i gramatiku: politonalnost, atonalnost, stokastičku glazbu itd (Bartoli, 1990:34). To je ono što Weber određuje kao napredovanje, racionalizaciju sredstava, »jezika« umjetničke produkcije i reprodukcije, što ima karakter evolutivnosti i činjenične akumulativnosti. Dakako, umjetnost u svojoj neponovljivoj estetskoj čaroliji ne podliježe tom kvantitativnom ključu napretka. U njoj nema napretka u linearno–kumulativnom smislu. Umjetničko djelo kao zbiljsko ostvarenje neće nikada biti nadmašeno, neće nikada zastarjeti. To je ono što ga bitno razlikuje od znanosti i tehnologije (Weber, 1986:262). Pa ipak, simboličko (estetsko) ljudsko iskustvo sačinjeno je od predmetno konkretnih djela, tvorbi, izraza, značenjskih struktura, sedimentiranih obrazaca itd. preko kojih se može »otčitavati« evidentnost i višeznačnost napretka.

Treći uvjet, a to znači utvrđivanje spoznajno–racionalnih mjerila za prosuđivanje napretka, najteže je zadovoljiti. Iskustva su napretka, kao što smo vidjeli, višedimenzionalna pa je odatle logično zaključiti da su mjerila za njegovo prosuđivanje viševrsna – statističko–kvantitativna, filozofskopovijesna, antropološka, ekološka, moralna, teološka itd. Možda, međutim, i nije toliko problem u viševrsnosti koliko u čestoj disparatnosti navedenih mjerila. Mjerenje napretka statističko–kvantitativnim pokazateljima može biti u potpunosti suprotnosti, primjerice, s antropološkim, filozofskim i

ekološkim uvidima. Moguće je čak i to da statistički pokazatelji stanovitih »učinaka« napretka budu posve oprečni filozofskopovijesnim apologijama »progresivnog društva« (Perroux, 1960:41). Personalistički mislilac E. Mounier upozorava da se napredovanje može mjeriti samo ako je iskazano u nekim dostignućima za čovjekovo bivstvovanje, sreću i pravdu (Mounier, 1962:404). To znači da ni puko objektivističko zbrajanje svih mogućih dostignuća samo po sebi ne znači ništa ako ne polazi od čovjeka i njegovih potreba, od njegove upotrebe onoga što je postignuto. Oblici napretka, ma kako bili raznovrsni, nemaju svoje zasebno značenje. Njihovo je značenje određeno činjenicom da ih se koristi, doživljava i različito tumači, što dakako ponajviše ovisi o socijalnoj, kulturnoj i ideološkoj situaciji društvenih aktera, svjedoka i sudionika, dobitnika ili gubitnika napretka. Koristiti, doživljavati i tumačiti činjenice napretka znači zapravo pridavati im neku mjerljivu vrijednost ili barem neki vrijednosno odredljivi smisao. Osnovna se vrijednost svakako sastoji u tome da je čovjek takvo biće koje je kadro »raskinuti s poretkom prirodnog ponavljanja« i stupiti na put samostvaranja. A samostvaranje nije tek lijepa humanistička apstrakcija nego stalno narastajuća instrumentalna i duhovna produkcija koja postupno mijenja uvjete opstanka. Iz brige za opstanak instrumentima se pripisuje »krivica« za koju su odgovorni sami ljudi. Zaboravlja se da racionalnost nije samo instrumentalna i da se ne svodi na proračun. Uz racionalnost sredstava postoji i racionalnost ciljeva. Ona nije tako lako proračunljiva, iako smo svjedoci da suvremene prospektivne teorije i futurološki scenariji dosižu sve viši stupanj egzaktnosti. Htjeti napredak, voditi ekonomsku politiku u smjeru »naprednog društva«, ne znači u biti ništa drugo nego zagovarati takve zadaće koje smjeraju prema nekim izabranim vrijednostima i rukovoditi se kompleksnim kriterijima o kojima optimistički progresizam 18. stoljeća nije mogao ni sanjati. Više nemamo posla s mitologiziranim **usudom** kondorseovskog linearizma, nego sa zadaćama koje su zasnovane na racionalnom međuprožimanju sredstava (instrumenata) i ciljeva (vrijednosti). Ono što je racionalno postavljeno, bez obzira na svoje izopačene učinke, racionalno se može mjeriti i prosuđivati. Socijalni akteri svakodnevno »mjere i prosuđuju« iz ugla vlastite racionalnosti. Oni imaju svoju svijest i svoje pragmatičke ili idealne stavove o činjenicama i pojmovnim derivacijama napretka. Oni se prema njemu na neki način odnose, bez obzira je li to odnošenje formalno–eksplicitno, praktično–inertno, kritičko, fatalističko itd. Gledaño u ekološkom vidokrugu to odnošenje poprima sve izoštrenije izraze naprosto zbog toga što se u tom vidokrugu najviše zaoštrava opreka između znanstveno–tehničke i vrijednosne racionalnosti (Smart, 1992:95). U svijesti je njihovo supostojanje nerazdvojno, ali ga recipijenti iskazuju na ambivalentan način. Ta je ambivalentnost sadržana u samoj ideji napretka.

Na koje konkretnije zaključke upućuju iskazi današnjih socijalnih aktera »izazvanih« da odrede svoj odnos prema problemu napretka? Točnije rečeno, kakve činjenice svijesti, u tom pogledu, izaziva socijalnoekološka situacija ili zabrinutost za tu situaciju?

1. Napredak se doživljava, percipira i tumači kao relativno provokativna ali ne i alarmantna tema svakodnevnog iskustva i mišljenja o sadašnjosti, prošlosti i budućnosti. Uzima ga se kao razuman, generalno respektabilan pojam, kao »normalan smjer« društveno–povijesnog života, ali mu se u pravilu ne pridaje nikakva sankrosantnost, svemoć, eshatološki smisao i spasiteljska funkcija s obzirom na ono što su ljudi prošli i što prolaze u svojoj individualnoj i kolektivnoj zbilji. Napredak se ne poriče, on budi nadu, ali se nad njom nadvija opominjuća sjenka vrlo opreznog realizma, a katkad i nihilizma, koji proizlazi ili iz individualnih sklonosti aktera ili pak iz duha vremena

kojemu nisu svojstveni idoli dugog trajanja. Iako općenito prihvaćena, opća ideja napretka gubi na snazi, ali se zato skrupulozno, bezobzirno i pragmatički mjere i »odvaguju« njezina konkretna ozbiljenja ovdje i sada. Stoga je tu ideju uzetu općenito teško, možda i suvišno, empirijski istraživati jer najviše što se od toga može dobiti jest uvid u razinu apstrakcije zdravorazumskog, neteorijskog mišljenja.

2. Stvari izgledaju posve drugačije ako se apstraktni pojam napretka konkretizira u vidu znanstveno-tehničkog napretka i ako se ta konkretna realnost stavi u odnos s nekim fundamentalnim odrednicama ljudskog života: moralne vrednote, priroda, sreća, blagostanje, težnja za savršenstvom. No ni tu rezultati nisu odviše šokantni i ne odudaraju od očekivanog realizma »iskustveno-kritičke svijesti« današnjeg čovjeka. Zapaža se diskretna bojazan od gubitka nekih tradicionalnih oblika moralnosti ili barem baštinjenih ideja (obrazaca) o toj moralnosti, ali to nipošto ne znači da današnji čovjek robuje prošlosti i da se zbog toga pribojava napretka. Mali je broj onih koji drže da napredovanje tehnike otprirođuje čovjek, a degradira odnose među ljudima, negira prirodnu osnovu morala, nazadauje čovječnost, smanjuje solidarnost itd. Moralno je pitanje tradicionalno vrlo jak kritičko-regulativni izvor prosuđivanja napretka, ono je to i danas, ali današnji je čovjek u tom pogledu vrlo daleko od rusozima i moralne teleologije. To nipošto ne znači da je izgubio smisao za moralne vrednote, ali nesumnjivo indicira da one nisu vječni i neupitni realiteti (u »carstvu ideja«), već jedna od dimenzija praktičkog djelovanja, koja je prisutna i kao imanencija i kao transcendentija. Moderni je čovjek skloniji imperativima napretka nego kategoričkim moralnim imperativima. Moralni ga imperativi neprestano ili povremeno upozoravaju da čuda znanosti i tehnike rastvaraju ili relativiziraju neke izvorne moralne istine, ali s druge strane znanost i tehnika imaju tu moć, čak i opipljive argumente, da stvaraju znatno izvjesnije istine i čvršća pribježišta nego što su ona moralna. Čini se da je zdrav razum suvremenog čovjeka u neku ruku blizak onome što bi se moglo nazvati scijentističkim moralnim stajalištem, odnosno onome što je molekularni biolog Jacques Monod zamišljao kao znanstveno fundirani moral. Blizak, dakako, u predodžbi i općem životnom uvjerenju, a ne u eksplicitno osviještenim znanjima i pojmovima (Monod, 1983:206–210). To samo govori o »popularnosti« znanstvene slike svijeta, ali i o ustrajnosti moralnog pitanja. No ako autonomija moralnog prosuđivanja još ima neko značenje, onda ono dolazi do izražaja samo u subalternoj simbiozi s kvantitativno-pragmatičkim prosuđivanjem znanstveno-tehničkog napretka.

3. Odnos znanosti i tehnike prema prirodi, »sudbina« prirode, utjecaj znanstveno-tehničkog napretka na prirodnu okolinu (zagađivanje, resursi, energija) – ta pitanja predstavljaju pravi izazov za svijest socijalnih aktera. Ali taj izazov nema karakter »udara«, niti je obilježen tolikom dozom sudbinskog strahovanja kakvo nalazimo kod brojnih teoretičara, ekoloških aktivista i entuzijasta. Nedavno je sociolog Kurt H. Wolf upozorio da se današnje čovječanstvo našlo u posve novoj situaciji, bez ikakva presedana. Po prvi puta u našoj povijesti, a to znači u povijesti naše planete, mi sami znamo kako se možemo uništiti i kako zajedno s nama uništiti cjelinu života i ambijent cjeline života, samu Zemlju. Raspoložemo bogatim izborom načina samoubojstva ili ubojstva (Wolf, 1992:84). Ovakav je stav još vrlo daleko od prosječne socijalno-ekološke svijesti. On, poput opominjućeg eha, nesumnjivo sudjeluje u njezinom svakodnevnom oblikovanju, ali je ne određuje na dominantan i jednosmjernan način. Bez obzira na prednosti što ih donosi tehnička civilizacija, ljudi ne misle da je zagađivanje okoline beznačajno, ali su ipak daleko od svake iluzije o idiličnom životu u takozvanoj nedirnutoj i divljoj prirodi. Oni su »kritički rezervirani« prema narastajućim problemima zagađivanja i denaturalizacije okoliša, ali znanstveno-tehnički napredak perci-

piraju i vrednuju kao prijeku potrebu. Vjeruju da je bogatstvo prirode neizmjereno veliko (što je svakako stav izvorne fascinacije snagom Prirode kao takve), ali nisu sigurni u kategoričku tvrdnju da je ono neiscrpivo. Priroda je toliko moćna da u njoj uvijek »ima dovoljno za svakoga«, svaki korak napretka (znanstveno-tehničkog ovladavanja njezinim tajnama i zakonitostima) blagotvoran je za čovjeka, no nije sigurno da je sve to korisno i blagotvorno za samu prirodu. Prirodni se resursi ubrzano troše, u nekoj prognostičkoj perspektivi moguće je i njihovo pogibeljno iscrpljivanje, ali u prosječnoj svijesti socijalnih aktera ipak prevladava uvjerenje da će znanost i tehnika iznaći nove izvore energije i preživljavanja. **Zabrinutost** za prirodu i naglašeno **povjerenje** u znanstveno-tehnički napredak – tako bismo mogli sumarno odrediti prosječno stanje današnje empirijske svijesti.

Riječ je o svojevrsnom »povratku« prirodi, ali ne apstraktno, nego iz realističke perspektive dosegnutog i mogućeg znanstveno-tehničkog napretka. Zanimljivo je da se taj »povratak« podudara s novijim antropološkim uvidima, posebno s onima što ih zagovara takozvana fundamentalna antropologija. Ona naime nastoji vratiti prirodu (život) u racionalističku svijest (kulturu) modernog čovjeka i znanosti o čovjeku. Razvoj kulture omogućio je čovjeku da se prilagodi najrazličitijim tipovima okoline i da njih prilagodi sebi, da u izvanjskim »ekološkim nišama« crpi neophodne resurse, što je stvorilo uvjerenje da čovječanstvo sve više postaje gospodarem prirode, da se od nje emancipira. Fundamentalno znanje o čovjeku mora prevladati taj jaz između prirode i kulture, između života i znanstveno-tehničke racionalnosti. Put prevladavanja vodi preko »nove ekološke svijesti«. Ona mijenja ideju prirode kako u biološkim znanostima (za koje je priroda puka selekcija životnih sistema, a ne njihov objedinjujući ekosistem) tako i u humanističkim znanostima (u kojima je priroda amorfnja i nesređena). Ukazuje na činjenicu da polje ljudske prakse nije determinirano samo društveno-kulturnim faktorima koji stoje u opreci spram »gole« prirode. Time otvara put prema fundamentalno-antropološkom stavu prema kojemu praktičko ljudsko polje suodređuju četiri bitna činioca: **genetski sistem** (genetski kod, genotip), **mozak** (fenotipski epicentar), **sociokulturni sistem** i **ekosistem** (shvaćen u smislu lokalne ekološke niše i u smislu globalne okoline). Isprepletenost tih činioca Morin označava kao **antropološki totalitet** (Morin, 1973:31). Ovaj je tip mišljenja relevantan zbog toga što potvrđuje prethodno iznesenu konstataciju da se napredak ne poima i ne doživljava kao neki zasebni realitet, kao čista racionalna ekstrapolacija, već kao cjelovito, višedimenzionalno iskustvo. No postavljen čak i kao moćna i magična ekstrapolacija, on u današnjoj svijesti otvara brojna pitanja, a posebno pitanje o svojoj prirodnoj pozadini.

4. Za empirijsku je svijest bez sumnje najinteresantnije staro »banalno« pitanje: vodi li znanstveno-tehnički napredak neizostavno poboljšavanju, olakšavanju, unapređivanju itd. naših životnih prilika, življenja kao svakodnevnog zbilje? Dakako, ono što ljudi o tome misle u velikoj je mjeri određeno njihovim povijesno-komparativnim uvidima, kao i njihovim trenutačnim socijalno-ekonomskim pozicijama. Tu opće ideje nemaju dugo trajanje, one mogu neko vrijeme ulijevati optimizam, zavaravati i iluzionirati, ali ono što odlučuje jesu pragmatičke ljudske sklonosti i utilitarna očekivanja. S tog se stajališta ocjenjuju i spektakularni svemirski uzleti moderne znanosti i tehnologije. Osvajanje Mjeseca i drugih planeta veličanstven je napredak, ali je mali broj onih koji prihvaćaju tvrdnju da je to dobro i korisno za svakidašnji život na Zemlji. I bez toga svakidašnji zemaljski život može biti sasvim ugodan i lijep, pod uvjetom da razvoj znanosti, tehnike i ekonomije ne idu u suprotnom pravcu od ljudskih očekivanja. To očigledno znači da se u te razvojne faktore polažu velike nade, da oni uživaju

PROGRESS: SOCIAL AND ENVIRONMENTAL HORIZONS

Rade Kalanj

Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

The paper deals with the investigation of the progress in the context of environmental opinions and social and environmental researches. The main assumption is that the above frame is very suitable for the present-day understanding of the problem of the progress. The report stresses the fact that there are basic conditions to be fulfilled before the ambivalent theme could be "measured" and evaluated from a more solid viewpoint. This represents the basis from which the ways of interconnecting the empirical conscience of the social actors with purpose-rational and value-rational criteria of evaluating the progress are regarded. The interconnection has already been historically tested and is therefore known but the present-day environmental situation is adding the new clarity and expressiveness to it. The conscience of the need for "new union" with nature is growing, but it does not mean that the idea of progress is rejected nor that people would be choosing a romantic approach towards it. The relationship is today filled with careful realism and rational scepticism while the care for nature is filled with expectancy for the science and technology to discover new ways for the protection of nature. The contemporaneous man does not particularly react to the general and abstract in the idea of progress, though he may be clearly expressing his opinions on concrete evidence, on manifestations of the growth of the idea — such as the realisations of science and technology. He is taking utilitarian and critical attitude simultaneously towards the problem — it appears that the environmental crisis is liberating him in a way from the traditional progressist and utopian ideas.

Key words: development, progress, purpose-rational and value-rational idea of progress, social and environmental research on development

FORTSCHRITT IN DEM SOZIALÖKOLOGISCHEN GESICHTSKREIS

Rade Kalanj

Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Die Arbeit beschäftigt sich mit der Nachforschung des Fortschritts im Kontext des ökologischen Denkens und der sozialökologischen Forschung. Sie vertritt die These, dass dieser Rahmen sehr geeignet für das heutige Verstehen der Fortschrittsprobleme sei. Der Autor legt die grundlegenden Voraussetzungen dar, die erfüllt werden müssen, um eine so ambivalente Thematik von einem festeren Standpunkt "messen" und "einschätzen" zu können. Auf dieser Basis zeigt er, wie in dem empirischen Bewusstsein der sozialen Teilnehmer Zielrationale und Wertrationale Kriterien der Fortschrittsbeurteilung verflochten werden. Diese Verflechtung ist schon geschichtlich geprüft und bekannt, aber die heutige ökologische Lage gibt ihr eine besondere Schärfe und Klarheit. Das Bewusstsein über die Notwendigkeit eines "neuen Bundes" mit der Natur wird immer grösser, jedoch bedeutet das nicht, dass der Fortschritt abgewiesen wird, oder, dass sich die Menschen ihm gegenüber romantisch verhalten. Diese Beziehung ist heute mit vorsichtigem Realismus und rationaler Skepsis gefüllt, wie auch die Besorgtheit um die Natur mit der Erwartung gefüllt ist, dass die Wissenschaft und Technik in der Lage sind neue Lösungen zur Naturerhaltung zu finden. Der moderne Mensch reagiert nicht ausdrücklich auf die allgemeine und abstrakte Idee des Fortschritts, aber er drückt sich klar über konkrete Beweise aus, über Manifestationen des Aufschwungs dieser Idee, was die Leistungen der Wissenschaft und der Technik darstellt. Er nimmt zu ihnen eine utilitäre aber gleichzeitig kritische Stellung, was bedeuten soll, dass ihn die ökologische Krise irgendwie von der traditionellen progressistischen Utopie befreit.

Grundausrücke: Entwicklung, Fortschritt, sozialökologische Fortschrittsforschung, zielrationale und wertrationale Auffassung des Fortschritts